

Nieuwe Wildernis

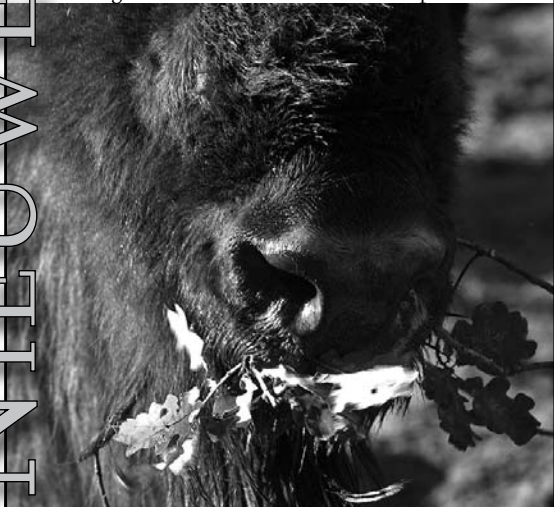

- De duinen Lijden
- Daar op de blanke top der duinen verschijnt een wisent
- Op zoek naar de rol van de wisent
- Verslag van een workshop over de wisent

Dit tijdschrift voor de nieuwe wildernis ziet natuur als een levende en veranderende gemeenschap van planten en dieren. De netwerken van elkaar beïnvloedende organismen en abiotische omstandigheden bepalen het beeld van de natuur. In deze natuur is sterfte even gewoon als nieuw leven door geboorte of ontkiemend zaad. Concurrentie en predatie bepalen het voorkomen en de levensruimte van de soorten. Deze zogeheten natuurlijke processen hebben alle een evolutionair karakter. Pas wanneer natuurlijke processen het beeld en afloop bepalen, spreken wij van natuur.

Nieuwe Wildernis wil graag in het centrum staan van de nieuwste ecologische inzichten en berichten over de talrijke initiatieven op het gebied van natuurbeheer in binnen- en buitenland. Daarbij wil Nieuwe Wildernis nadrukkelijk aan personen en organisaties ruimte bieden om te publiceren.

Nieuwe Wildernis 2006, nummer 39-40

COLOFON

Nieuwe Wildernis ©

Nieuwe Wildernis is een uitgave van Stichting Kritisch Bosbeheer. Nieuwe Wildernis is een niet-commercieel tijdschrift en wordt niet gesubsidieerd. Commerciële advertenties worden doorgaans niet opgenomen, alleen in uitzonderingsgevallen voor de natuurbescherming relevante advertenties. De redactie is onafhankelijk en verantwoordelijk voor de samenstelling. Beleid en keuze van de artikelen zijn geheel ter beoordeling van de redactie.

Abonnementen algemeen

Nieuwe Wildernis is een driemaandelijks tijdschrift (soms wordt een dubbelnummer gemaakt indien het thema van de onderwerpen daarvoor aanleiding geeft). Een abonnement kost 19,29 Euro per jaar. Graag dit bedrag bij vooruitbetaling op postbanknummer 38.96.353 ten name van Stichting Kritisch Bosbeheer te Dieren, onder vermelding van "Nieuw abonnement". Abonnementen lopen door tot schriftelijke opzegging tot ten minste één maand vóór afloop van het lopende jaar. Losse nummers kosten 4,80 Euro per stuk, waarbij 1,20 Euro verzendkosten per bestelling in rekening worden gebracht, dus ongeacht het aantal nummers per bestelling. Deze kunnen besteld worden door overmaking van het totale bedrag onder vermelding van het nummer(s), zoals: "NW-23". Verzending geschiedt op naam en adres van de overschrijving, tenzij anders vermeld. Indien u per Giro tel betaalt, dan graag even apart uw adres vermelden, omdat deze doorgaans niet door Giro tel wordt meegezonden.

Abonnementen aanvullend Internationaal

Lezers in België en andere EU-landen kunnen per 1 juli 2003 zonder extra kosten (EU-besluit) internationaal overschrijvingen doen. U dient dan bij de overschrijving tevens het Swiftadres (ook wel BIC genoemd) en het IBAN-nummer in te vullen, anders rekenen sommige banken alsnog kosten.

Swiftadres of BIC (Bank Identifier Code) is: **PSTBNL21**

IBAN (International Bank Account Number) is:

NL20 PSTB 0003 8963 53

Literatuur in dit nummer

De redactie kiest er voor om de bronnenlijst apart aan de lezers aan te bieden. Indien beschikbaar zal deze op onze website gepubliceerd worden.

Contact

Door drukte of verblijf in het buitenland kan het voorkomen dat we tijdelijk niet of moeilijk bereikbaar zijn. Informatie hierover vermelden we zoveel mogelijk op onze website. Kijk in de toekomst dus altijd ook even op www.nieuwe-wildernis.nl en klik op het kopje "Nieuws". Ook alle bovengenoemde gegevens zijn daar uitgebreider te vinden.

Abonnementenadministratie

Redactie Nieuwe Wildernis

Zuider Parallelweg 34, 6953 DC Dieren, Nederland

Telefoon: 00 31 (0)313 - 42 09 18

Postbanknummer: 38 96 353

E-mail: redactie@nieuwe-wildernis.nl

Website: www.nieuwe-wildernis.nl

ISSN: 1383-2115

3 Redactioneel

Een beschouwing over de aanstaande begrazingsproef met wisenten in de duinen, bekeken vanuit een breder natuurbeschermingskader.

5 De duinen Lijden: kunnen wisenten verlichting brengen?

De Atlantische kust van West-Europa omvat een 3000 km lange strook duinen. Het Nederlandse deel is rond 250 km lang. Sommige stukjes zijn beschermd natuurgebied. Naar Nederlandse begrippen zijn onze duinen nog redelijk ongeschonden. Maar de laatste 10 à 20 jaar loopt dit hollend achteruit. Zie daar het motief dat in dit artikel wordt besproken om in 2007 een begrazingsproef met wisenten te starten.

9 De wisent, het wilde bosrund van Europa

Dit artikel beschrijft de natuurlijke ontwikkeling van de wisent en plaatst de soort in het spectrum van andere grote grazers.

13 Daar op de blanke top der duinen verschijnt een wisent

Natuurbeleving, nieuwe kansen op financiering van natuurbeheer, zijn minstens zo belangrijk als de ecologische argumenten voor het nemen van een begrazingsproef met wisenten.

17 Op zoek naar de rol van de wisent

De onderzoeksgroep probeert in dit artikel te karakteriseren welke elementen bij deze begrazingsproef in de duinen onderzocht moeten worden.

21 Bescherming, beheer en bureaucratie

Column van Tom Bade.

Het natuurbeheer, en zeker ook begrazingsproeven, die vaak nieuwe elementen aan het vigerende natuurbeheer toevoegen, is ingekapseld door (overheids)regels. "Minder regels en meer natuur is goed voor de ecologische groei voor onze eigenste groene AEX".

25 Wisentendiscussie

In april 2004 organiseerden de initiatiefnemers van de begrazingsproef een workshop waar over het plan gediscussieerd werd. De workshop was cruciaal voor het begrip, de bijstellingen en dus de voortgang van het initiatief. Dit artikel doet hiervan uitgebreid verslag.

35 Snippers

Rubriek met boeken, nieuws en berichten.

39 Buitenboel

Natuur? Vet cool! Jongeren zijn losgeslagen van de natuur?

Omslag

Een oude foto van een wisentstier in Bialowieza. Toen het bos er stil was, en ver weg, de wisenten geheimzinnig onbereikbaar. De geavanceerde seksuele voorkeuren van de interieursverzorgster in een kringgesprek in het Jeugdjournaal hoeft voor ons ook weer niet, maar een wisent op fietsafstand van Amsterdam heeft toch wel wat.

Colofon

Boven: wisenten zijn dol op het nemen van zandbaden. Onder: deze wisent eet eikenblad.

Alle foto's in dit nummer zonder auteursvermelding: Ruud Lardinois.

OP ZOEK NAAR DE ROL VAN DE WISENT

HET WISENTONDERZOEK IN HET KRAANSVLAK

Hubert Kivit, Joris Cromsigt en Hein van Kleef

In het Atlantische Europese loofbos moet de wisent als hoog en slank bosdier een machtige verschijning geweest zijn. Hoeveel dieren er leefden, welke effecten zij hadden op de ontwikkeling van de vegetatie en welke interacties er plaatsvonden met andere organismen en het voorkomen ervan, weten we niet. Jammer genoeg stierf de wilde wisent uit voordat we hem onder natuurlijke omstandigheden konden bestuderen. Gelukkig overleefden enkele dieren in dierentuinen, Van daaruit kon vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw een voorzichtige herbevolking van zijn oorspronkelijke verspreidingsgebied beginnen.

Deze wisent is onderdeel van een klein groepje van vier dieren in een Duits natuurgebied bij Enschede, in december 2005 ingebracht voor puur wetenschappelijk onderzoek. Tot enkele jaren geleden kwamen in dit gebied van nu 1000 ha ongeveer 150 vrij levende verwilderde runderen voor. Die zijn helaas, helaas, allemaal verwijderd. Naast de vier wisenten leven er nu zo'n 30 edelherten, 70 damherten, en een onbekend aantal reeën en wilde zwijnen in het gebied. Foto: Joris Cromsigt.

Nu leven er op diverse plaatsen in Oost-Europa en Rusland weer zo'n 1700 wisenten vrij in de natuur (figuur 1). De meeste vrijlevende wisenten leven in relatief gesloten loof- en naaldbossen, zoals in Bialowieza, maar een enkele populatie leeft in halfopen landschappen (bijvoorbeeld Bieszczady in Polen), of zelfs steppeachtige gebieden (Rusland). In het algemeen wijzen studies uit dat zelfs in de relatief gesloten bosgebieden de wisent open landschappen preferereert (zoals bosranden en kapvlakten).

Naast Oost-Europa en aangrenzend Azië wordt de laatste jaren ook in West- en Noord-Europa (o.a. Frankrijk, Duitsland en Zweden) gewerkt aan herintroducties. Deze herintroductieplannen vragen om ecologische kennis over de wisent; welk habitat is het beste geschikt, wat zal de invloed van de wisent zijn op zijn leefomgeving, moeten de dieren worden bijgevoerd, wat is de interactie met andere grazers, enzovoort? Met deze toenemende behoefte aan kennis over allerlei aspecten van de biologie van de wisent, groeit het besef dat we feite-

lijk nog heel weinig van zijn ecologie weten. Het aantal studies dat aan de ecologie van de wisent is besteed is, zo blijkt uit een korte zoektocht in de internationale vakliteratuur, bijvoorbeeld slechts zo'n drie procent in vergelijking met studies over het edelhert - een soort overigens waarvan de ecologische rol de laatste jaren werd 'herontdekt', zie bijvoorbeeld de Oostvaardersplassen. Slechts rond twintig procent van deze studies betreft ecologische onderwerpen als relaties met de vegetatie, effecten op de biodiversiteit en interacties met andere herbivoren (tabel 1). Al dit soort studies zijn bovendien gedaan in een zeer beperkt aantal gebieden in Oost-Europa (met name Bialowieza in Polen) en Rusland. In bijna al deze gevallen is de ecologie onder invloed van bijvoeden en in bossystemen met een op houtproductie gericht beheer bestudeerd. Dit vertroebelt onze kennis van de natuurlijke rol en het functioneren van de wisent.

Ook in Nederland overwegen enkele partijen de (her)introductie van de wisent. Hiervoor is echter kennis nodig over de wisent in de Nederlandse context: hoe is de terreinkeuze in Nederlandse habitats, wat is het dieet in een situatie zonder bijvoeding, op welke manier beïnvloedt de wisent het landschap waarin hij voorkomt en de vegetatiestructuur, wat is het effect op de biodiversiteit, wat doet de wisent anders dan paard en rund, wat vindt het Nederlandse publiek van zo'n grote niet-gedomesticeerde - en potentieel gevaarlijke - grazer?

De wisent-pilot in het Kraansvlak is bedoeld om bovenstaande leemten in onze kennis aan te vullen. Daarmee moet de komst van deze magische megaherbivoor naar de Lage Landen een flinke stap dichterbij gebracht worden. In

dit artikel zal het ecologische onderzoek in het Kraansvlak worden beschreven.

Het studiegebied

De wisenten gaan gebruik maken van een 220 ha groot deel van het Kraansvlak. Dit duingebied bestaat uit paraboolduinen en droge valleien van kalkrijk voedselarm duinzand. Duingraslanden beslaan ruim de helft van dit oppervlak. Deze zijn door diverse oorzaken - zie het artikel van Rienk Slings elders in dit nummer - grotendeels vergrast met onder andere duinriet. Zo'n 20 % wordt ingenomen door struwelen van duindoorn, liguster en meidoorn. Loofbos, vooral bestaande uit populier, eik en berk, komt op 10 % van het areaal voor, en naaldbos, vooral zwarte den, op 5 %. Ook bestaat 5 % van het gebied uit kaal zand, maar dit is vrijwel geheel beperkt tot één paraboolduin en de ervoor liggende vallei die in het kader van het realiseren van een grootschalige en duurzame verstuiwing in 1998 van vegetatie ontdaan zijn. Er zijn diverse kleine poelen en één grotere natte vallei met een duinplas. Met deze samenstelling biedt het Kraansvlak een zeer gevarieerd landschap waarin de dieren veel habitatkeuzen kunnen maken.

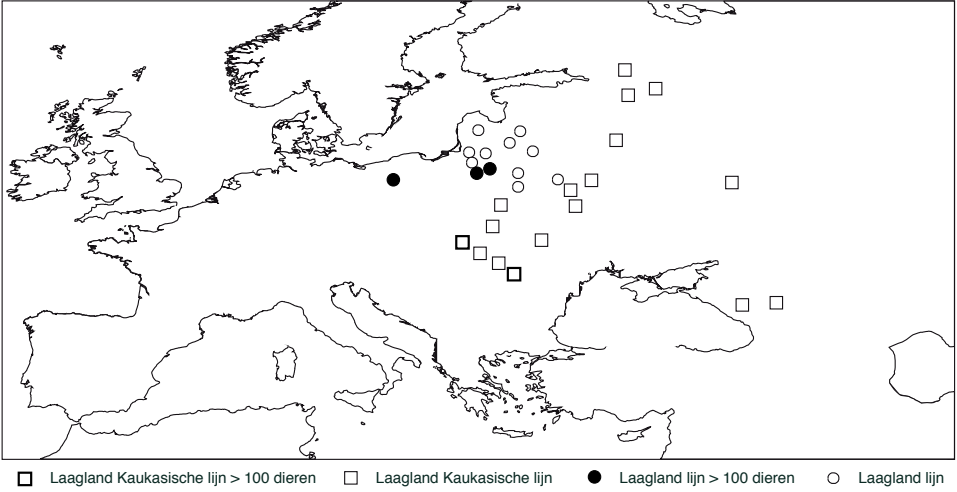
Het onderzoek

Het onderzoek richt zich op het gedrag van de wisent, zoals het gebruik van het landschap, de voedselkeuze, het nemen van zandbaden en de effecten van dat gedrag op de vegetatie, flora en fauna. In een later stadium gaan we misschien ook de interacties met andere grote grazers als runderen en paarden onderzoeken. Om op een efficiënte manier het terreingebruik te kunnen bepalen, zullen de dieren halsbandzenders krijgen. Elk uur worden via GPS automatisch de posities van de dieren doorgegeven. Er bestaat

reeds een gedetailleerde vegetatiekaart van het gebied en er worden in het voorjaar van 2007 aanvullend infrarood-luchtfoto's gemaakt waarmee de nulsituatie van de vegetatie en van het voorkomen van zandplekken worden vastgelegd. Om een goede nulmeting van de vegetatie, zowel als enkele andere biodiversiteitsaspecten, te verkrijgen, zal ongeveer de helft van het gebied in 2007 tot het einde van het groeiseizoen worden uitgerasterd.

Gedurende de onderzoeksperiode zal de ontwikkeling van de vegetatiestructuur op vaste transecten worden gevolgd. Een deel van deze transecten zal worden uitgelegd langs een wisent-gebruiksgradiënt, die wordt bepaald op basis van de zendergegevens. Bovendien zal een nauwkeurig beeld van de dieetkeuze worden verkregen door middel van directe observaties en analyse van de uitwerpselen.

Voor het bestuderen van de effecten op de faunadiversiteit is een selectie gemaakt van diergroepen waarvan verwacht wordt dat hun voorkomen in het gebied beïnvloed zal worden door de activiteiten van de wisenten. Denk aan de effecten van de begrazing zelf, het nemen van zandbaden, de betreding, enzovoort. Spinnen, loopkevers en reptielen reageren sterk op betrekkelijk subtiele veranderingen in mozaïekpatronen, zoals afwisselingen in verschillende vegetatiestructuren en open zand. Omdat van grote herbivoren wordt beweerd dat zij bloemrijke vegetaties bevorderen zullen bovendien de aantalsontwikkelingen van bloembezoekende insecten worden gevolgd. Mest- en bodemfauna vormen een belangrijke voedselbron voor veel broedvogels. Deze diergroepen zullen daarom ook in het onderzoek betrokken worden.

De afgelopen jaren leefden er op Kraansvlak een kleine kudde konikpaarden en Schotse Hooglanders. Deze zullen vóór de komst van de wisenten uit het gebied verwijderd worden. Hoewel de verschillen in voedselkeuze en andere gedragsaspecten tussen wisenten en andere grote grazers erg belangrijk zijn om te onderzoeken, vinden we dat we eerst de ontwikkelingen van de wisenten alléén moeten bestuderen, zodat de gevonden effecten ook daadwerkelijk met zekerheid aan de wisenten alleen kunnen worden toegeschreven. Wel gaan we kijken of in de loop van het vijfjarige experiment de effecten van de wisenten zó duidelijk kunnen worden vastgesteld en gekwantificeerd dat er een tweede grazer (paard of rund) in het gebied kan worden toegelaten. Dan is het vooral de bedoeling om te gaan kijken naar de interacties tussen de soorten en de verschillen en overeenkomsten in terreingebruik en voedselkeuze.

Organisatie
Onderzoekers van de Radboud Universiteit Nijmegen (RU), Rijksuniversiteit Groningen (RuG) en Wageningen Universiteit en Researchcentrum (WUR) vormen samen met PWN de wetenschappelijke begeleidingsgroep van het experiment. RU en RuG voeren het onderzoek uit. Het is de bedoeling dat het onderzoek breder zal worden getrokken dan alleen het Kraansvlak. Hiertoe zijn contacten gelegd met onderzoekers van wisentprojecten in het buitenland om de krachten te bundelen. In Kraansvlak zullen niet alleen gekwalificeerde onderzoekers en hun studenten gaan werken. Het is de bedoeling om ook zoveel mogelijk vrijwilligers

erbij te betrekken. Deze zullen zich onder andere bezig houden met broedvogelinventarisaties, de bemonstering van bodemfauna en het aflopen van transecten om vegetatiestructuurveranderingen en vraat te meten.

Of de wilde wisent ooit een Nederlandse soort was zal tot het moment van het vinden van daadwerkelijk bewijs (in de bodem of in een van de stapels ongedetermineerde botresten in de musea) een wetenschappelijke discussie blijven. Maar over de bijdrage die de wisent kan leveren aan de Nederlandse natuur (en omgekeerd!) en aan de natuurbeleving van haar bezoekers, zullen we over een jaar of vijf weer een stapje meer informatie hebben dan nu. **NW**

Hubert Kivit, Joris Cromsigt en Hein van Kleef maken deel uit van het onderzoeksteam dat de effecten van de wisenten in Kraansvlak zal bestuderen.

Hubert Kivit is medewerker Afdeling Natuur & recreatie van PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland. Joris Cromsigt is onderzoeker bij de Community and Conservation Ecology group van de RU Groningen. Hein van Kleef is lid van Stichting Bargerveen en medewerker Werkgroep Dierecologie en –ecofysiologie van Radbouduniversiteit Nijmegen.

Deze wisent maakt, net als de wisent op de foto op de vorige bladzijde, deel uit van hetzelfde kleine groepje dieren. De halsbandzender is nu goed zichtbaar. Foto: Hubert Kivit.

